

УДК 007:304:08

МАХІНОВ В.М., кандидат педагогічних наук,
професор Університету “Україна”

ОСВІТА ТА СОЦІАЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ: ПРІОРИТЕТИ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ ПАРАДИГМИ

***Анотація.** У статті зроблена спроба проаналізувати пріоритети соціокультурної парадигми освіти, в контексті якої представлена проблема підготовки майбутнього педагога до особистісно орієнтованого виховання школярів. Подана порівняльна характеристика гуманістичної та традиційної парадигм вузівської підготовки педагога. Здійснено аналіз психолого-педагогічних досліджень проблеми соціокультури та показано її зв'язок із соціальними комунікаціями.*

***Аннотація.** В статті підприємлять спробу проаналізувати пріоритети соціокультурної парадигми освіти, в контексті якої осмислюється проблема підготовки майбутнього педагога до особистісно орієнтованого виховання школярів. Подана порівняльна характеристика гуманістичної та традиційної парадигм вузівської підготовки педагога. Здійснено аналіз психолого-педагогічних досліджень проблеми соціокультури та показано її зв'язок із соціальними комунікаціями.*

***Summary.** The article attempts to analyze the priorities of socio-cultural paradigm of education, which is conceptualized in the context of the problem of preparing future teachers to learner-centered education of scholars. Comparative characteristics of the humanistic and traditional paradigms of university teacher training are presented. The psychology-pedagogical researches of the problem in socio-culture and its connection with social communications are analyzed.*

***Ключові слова:** традиційна парадигма підготовки, гуманістична парадигма підготовки, культуровідповідний підхід, антропологічний підхід, особистісно орієнтоване виховання, соціокультурна компетенція майбутнього вчителя та соціальні комунікації.*

***Постановка проблеми.** Сучасний світ швидко змінюється, стає дедалі складнішим і різноманітнішим, глобалізованим і постіндустріальним. Сьогодні відбуваються масштабні й глибокі зміни як у самій українській культурі, так і в суспільстві, що є її носієм і творцем, а також – у навколишньому світі, до якого ми й наша культура нині є відкритими, як ніколи раніше.*

Останніми десятиріччями у вітчизняній та зарубіжній психолого-педагогічній літературі достатньо широко обговорюється проблема зміни освітньої парадигми [2, 4, 7, 9]. Існуючу когнітивно орієнтовану парадигму освіти передбачається змінити на особистісно орієнтовану. Головною умовою таких змін виступає: соціокультурний процес. В умовах розбудови держави, національної школи суттєво підвищені соціально-педагогічні вимоги до рівня готовності випускників педагогічних навчальних закладів до професійної діяльності. Підходи до розв'язання проблем сучасної педагогічної науки висвітлені в Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті. Головною метою сучасної освіти та виховання визначено забезпечення пріоритетності розвитку людини.

Мета і головні завдання статті полягають у виявленні системної динаміки процесів соціокультурного інтегрування суспільства, в аналізі їх прояву на структурно-конфігуративному рівні соціокультурного цілого, на різностадійних рівнях перетворень соціокультурної моделі підготовки майбутніх фахівців.

***Виклад основного матеріалу.** Для сучасного гуманітарного знання все більш характерно репрезентується соціокомунікативний дискурс. В його основі лежить практично*

раціоналізоване когнітивне знання і комунікативні дії. Це інтелектуальний дискурс соціокультурного спілкування в культурно-інформаційній суспільній системі, що зараз формується у найбільш розвинених країнах світу [3, с. 77]. За відповідних передумов вона може перетворитись на гуманізоване суспільство, побудоване на соціокомунікативних відносинах та інституціях громадянського суспільства. Інтерспілкування суб'єктів націлене на досягнення їх певного взаєморозуміння, узгодженості і згоди між комунікативними партнерами: “комунікативний розум піддає себе випробуванню на здібність його як сили до інтерсуб'єктивного взаєморозуміння і взаємного визнання” [1]. Тому комунікативна дія у її гуманітарно-когнітивному визначенні практичного знання має більш ціннісно-смысловий доцільний характер, ніж раціоналізовано-цілеспрямований. В синтезі можна бачити, що в новій культурно-інформаційній суспільній системі на гуманітарно-ціннісних засадах формується когнітивно-методологічний світогляд “процедурної реальності” раціонально гуманізованого суспільства. В ньому звичайний “історичний дискурс”, за М. Фуко, змінюється на “інтелектуальний дискурс”, “формації понять”, “археологію і історію ідей” [2]. За думкою М. Фуко, комунікативні твердження, перетворені в дискурсивні поєднання, змінюють всю герменевтику суспільства, повертають йому гуманітарні початки, змінюють фундаментальне співвідношення влади і знання, переміщують проблеми політичного управління суспільством у сферу гуманітарних наук. З цим люди опановують здібність до самоврядування через комунікацію і знання [3]. Але, щоб подібне відбулось реально, в суспільній культурно-інформаційній системі повинні бути сформовані відповідні соціокомунікативні інститути, які релевантні рівню гуманізації суспільства та його соціальному інтелекту. Ф. Гаєк одним із перших порушив питання про “інститути свободи” та про “творчий потенціал вільної цивілізації”. Нова суспільна система, за Ф. Гаєком, повинна бути такою, щоб “підвищення ролі інтелектуальної свободи” не здійснювалось “коштом зниження ролі свободи дії”. При цьому дослідник звертає увагу: якщо “ми можемо відстежувати інтелектуальні процеси, що призводять до нової ідеї, то навряд чи зможемо колись відновити послідовність і комбінацію тих обставин, які не призвели до надбання очевидних знань; ми навряд чи зможемо колись відновити придатні звички та майстерність, використані шанси та можливості” [4].

Проблема соціокультурного ідентифікування освіти як способу пізнання динаміки процесів об'єднання соціальних і культурних форм функціонування соціуму набуває дедалі більшого значення у наукових дискусіях та практично спрямованих дослідженнях. Окремі аспекти проблеми соціокультурної підготовки майбутніх фахівців висвітлювалися в контексті педагогічних, соціально-філософських, історико-філософських робіт з вітчизняної та зарубіжної наукової літератури:

- у дослідженні особливостей особистісної соціокультурної ідентифікації (З. Фрейд, Е. Гуссерль, К. Ясперс, М. Хайдеггер, Е. Фромм, Ж. Дерріда, П. Рікер, Дж. Глувер, Ю. Хабермас, С. Кримський, В. Табачковський, О. Трубіна, Л. Козименко, Л. Солонько, С. Крилова, Ю. Шинкаренко, В. Фадєєв);

- у дискурсі соціальних і культурних ідентифікацій та соціокультурної ідентифікації особистості, соціальних груп суспільства (Д. Хауелл, М. Беррі, Ф. Вейкман, О. Вудсайд, В. Перес-Діас, Ш. Поллок, С. Субрахманіам, Б. Віттрок, Ш. Ейзенштадт, В. Шлюхтер, Ю. Бромлей, В. Лісовий, О. Проценко, В. Малахов, А. Циганков, Д. Гинев, Ф. Кессіді, П. Гуревич, П. Гнатенко, В. Павленко, А. Якимович, С. Легеза, Ю. Арутюнян, Л. Скворцов, Т. Воропай, Г. Фесенко, П. Булавіна, О. Карпунін, А. Маршак, І. Старовойтова);

- в аналізі західних та вітчизняних проєктів моделювання соціокультурної компетенції, постмодерної й модерної культури, теоріях цивілізаційних моделей сучасності

(Р. Арон, Ж. Еллюль, Л. Мемфорд, Е. Фромм, Г. Маркузе, Д. Белл, Е. Тоффлер, Д. Лайон, Й. Масуда, Ю. Хабермас, К.-О. Апель, М. Рідель, П. Козловський, М. Лапін, І. Пригожин, І. Стенгерс, Ю. Павленко, С. Кримський, Ю. Пахомов, В. Лекторський, В. Іноземцев, В. Федотова, Л. Ситниченко, О. Соболев, В. О कोरोков, Р. Зимовець, І. Хоменко, С. Лещев);

- в обґрунтуванні соціокультурних засад науки, освіти, права, політики, моралі (А. Гусейнов, М. Степанянц, Т. Пархоменко, Г. Ленк, Л. Дротянко);

- в дослідженні соціокультурної динаміки суспільства, проблем соціокультурогенезу, соціокультурних трансформацій, криз, реформацій, соціодинаміки культури (В. Андрущенко, М. Михальченко, О. Ахієзер, А. Моль, Н. Лапін, Т. Кузнецова, В. Пронякін, А. Демидов, З. Голенкова, Е. Шитханян, Н. Печерських, В. Кремень, В. Ткаченко, О. Плаксина).

Однак концепція соціокультурного виміру суспільних реальностей підготовки фахівців залишається недовершеною і відкритою. А значить, актуалізується необхідність створення цілісної системно-динамічної моделі соціокультурного об'єднання суспільства та вивчення динамічно-циклічних особливостей взаємодії соціальних й культурних форм такої підготовки.

Уже з другої половини минулого століття відбувалися масштабні, глибокі якісні зміни в економіках найрозвиненіших країн, поволі набуваючи всесвітнього характеру завдяки процесам глобалізації (технологічної, фінансово-економічної, медіальної, ідеологічної). Розвиток міжнародної економіки сьогодні визначає сфера так званої “економіки знань”, у тому числі культурні або ж креативні індустрії – це галузі діяльності, що походять від індивідуальних творчих здібностей, майстерності й таланту і мають потенціал створення вартості та робочих місць завдяки продукуванню й використанню інтелектуальної власності [7, с. 71-72].

Отже, і роль соціокультури в такому суспільстві вже не та, що учора – не “орнаментальна” і не залишкова, а багато в чому визначальна для розвитку суспільства, країни, для її успіху в оточенні інших країн і народів. З огляду на це, вже наприкінці ХХ ст. у розвинених країнах розпочалося активне переосмислення ролі й місця культури в житті сучасних суспільств і, ширше, у розвитку всього людства. На сьогодні такі галузі (а саме – телебачення й радіо, видавнича справа, кіно і відео, мода, дизайн, продукція реклами, створення розважальних та інших споживацьких комп'ютерних програм тощо), підсилені розвитком новітніх інформаційних та комунікаційних технологій (комп'ютерна техніка, Інтернет, супутникове телебачення), в економіках розвинених країн Заходу є найбільш динамічними, а їх частка у ВВП вже сягає 8-10 % [8, с. 47].

У європейській культурній та суспільно-науковій традиції останніх двох століть розвиток суспільства трактувався в просвітницько-раціоналістичному сенсі як синонім “прогресу” (науково-технічного, соціального, економічного), тобто інтенсивного освоєння потенціалу людини й природи, зростання господарства, постійного оновлення технологій, підвищення матеріального добробуту тощо. У такому розумінні прогресу роль культури й мистецтва завжди вважалася першорядною, а не “орнаментальною” [3, с. 57].

Перехід сучасної вищої школи з індустріального суспільства в стан інформаційного суспільства, де головним завданням виступає формування соціокультурної, комунікативної та проектно-культури особистості, передбачає звернення до нового типу виховання – особистісно орієнтованого. Сучасність вимагає підготовки не просто фахівця, а професіонала.

Аналіз матеріалів ХХІ-го Всесвітнього конгресу “Філософія обличчям до світових проблем” (1 серпня 2003 року, м. Стамбул) свідчить про те, що вчені світу намагаються розв'язати проблеми оновлення технологій освіти й виховання шляхом переакцентування уваги з діяльності фахівця на особистісний потенціал. Сучасна

філософія освіти здебільшого визнає пріоритети людини як “міри всіх речей”, а виховної діяльності – у її націленості на проектування діалогу, взаєморозуміння і комунікації [43, с. 172].

Виходячи з підходу до розуміння ключового поняття “освіта”, головний з них – культуровідповідний (“соціокультурний”, “традиційний”, консервативний”) підхід, побудований на принципі культуровідповідності в освіті. Освіта розуміється як трансляція соціокультурного досвіду від покоління до покоління.

Європейські пріоритети нашої держави вимагають від випускників університетів знань щодо стилів життя, манери поведінки, правил ведення бізнесу, життєвих уподобань мешканців Старого Світу. Академічні обміни на науковому рівні сприяють привнесенню в чужу культуру звичаїв, традицій, вірувань, стилів життя, характерних для іншої культури. Зазвичай це відбувається через вербальне спілкування, соціокультурну комунікацію, встановлення дружніх зв’язків з представниками інших культур, носіями іноземної мови. Оскільки прислів’я та приказки є концентрованим вираженням особливостей національного менталітету, то саме через них відбувається взаємопроникнення культур, що веде до кращого взаєморозуміння та співпраці.

З огляду на ситуацію, що склалась, Міністерством освіти і науки України за сприяння Британської Ради у березні 2005 року було прийнято Програму з англійської мови для професійного спілкування (далі – Програма АМПС). Це означає, що вивчення англійської мови у вищих навчальних закладах, починаючи з першого курсу, має бути спрямованим на оволодіння професійною лексикою, коло усних тем для обговорення повинно торкатись обраної студентом професії. Ми проаналізували соціокультурну спрямованість нової Програми АМПС і дійшли висновку, що вона надає студентам нефілологічних спеціальностей можливість розвивати іншомовну соціокультурну компетенцію та стратегії, необхідні для ефективного навчання і майбутнього професійного спілкування. Програма АМПС зорієнтована на “виховання інтересу до культур наших європейських сусідів, розвиток демократичного суспільства, формування відкритості, толерантності й поваги до “несхожості” й відмінностей” [3, с. 4]. У більш широкому європейському контексті вона не лише спрямована на розвиток прагматичної компетенції, а й враховує соціокультурний аспект спільноти, в якій будуть жити й працювати студенти – майбутні фахівці.

Серед цілей Програми АМПС (практичної, освітньої, пізнавальної, розвиваючої) окремо виділено соціокультурну та соціальну мету. Соціокультурна мета передбачає досягнення широкого розуміння важливості й різноплановості міжнародних соціальних та культурних проблем для того, щоб діяти належним чином у культурному розмаїтті професійних та академічних ситуацій, у той час як досягнення соціальної мети має сприяти становленню критичного самоусвідомлення та вміння спілкуватись у постійно змінюваному міжнародному середовищі. Соціокультурна компетенція, як зазначено в Програмі АМПС, є “невід’ємною частиною її змісту і спрямована на розвиток розуміння й тлумачення різних аспектів культури і мовної поведінки у професійному середовищі. Вона сприяє розвитку вмінь, характерних для поведінки в різних культурних і професійних ситуаціях, та реагуванню на них” [3, с. 7]. Рівень володіння мовою B2, тобто стандартні вимоги на здобуття ступеня бакалавра за міжнародно прийнятими рівнями володіння мовою для різних спеціальностей [3, с. 22], передбачає, що соціолінгвістична та прагматична компетенції мають бути розвинені до такої міри, щоб студенти могли розуміти, як ключові цінності, переконання та поведінка в академічному та професійному середовищі України відрізняються при порівнянні однієї культури з іншими. По закінченні курсу АМПС студенти зможуть застосовувати міжкультурне

розуміння в процесі безпосереднього усного і письмового спілкування в академічному та професійному середовищах, а також належним чином поводитися й реагувати у типових світських, академічних і професійних ситуаціях повсякденного життя та знати правила взаємодії між людьми у таких ситуаціях.

Щоб розкрити механізм взаємодії професійної підготовки студента та розширення його іншомовної соціокультурної компетенції в процесі вивчення професійно спрямованої англійської мови, зазначимо, що він базується на таких певних педагогічних (наявні засоби навчання, усвідомлення викладачем необхідності цілеспрямованого поєднання у навчанні мовного, мовленнєвого та професійно спрямованого матеріалу) та психологічних засадах, як:

- визнання студентом існуючих розбіжностей у соціокультурній та професійній сферах життя нашого народу та людей в англійськомовних країнах;
- ставлення студента до вивчення іноземної мови, його налаштованість на опанування корпоративною культурою носіїв мови;
- готовність студента до толерантного сприйняття інших стилів професійного спілкування, норм комунікативної поведінки, ставлення до ведення бізнесу тощо.

Таким чином, ми готуємо студента до налагодження діалогу між культурами світу. Під діалогом розумітимемо таку комунікаційну взаємодію, яка веде до вирішення існуючих спільних проблем на основі принципів толерантності та необхідності збереження існуючого культурного різноманіття світу. Такий діалог, що вбачається із самої дефініції, передбачає тривалий і складний процес вироблення адекватних моделей побудови нової соціокультурної конструкції, що відповідала б виклику часу, однак саме він може закласти основи майбутньої системи людських відносин у межах полікультурного світу.

Проблема діалогу культур близька із проблемою діалогу цивілізацій, яка останнім часом широко порушується науковцями та політиками. Але якщо зіткнення цивілізацій (категорія Хантінгтона) потребує розв'язання суперечностей у соціокультурній системі на її зовнішньому рівні (цивілізація є “тілом” антропних формувань) [7, с. 87], то культурні деформації торкаються самого фундаменту, на якому вибудовується буття людських спільностей (культура як “душа”). Хитання ж фундаменту означає наявність невідповідностей між світоглядною, ціннісною і нормативною основою існуючих культур між собою та дійсністю. Що стало причиною актуалізації культурних протиріч і призвело до необхідності діалогу між культурами? Загальна відповідь на поставлене питання може бути тільки одна – це ті виклики (глобального масштабу), що стоять (або вже стоять) перед усіма нами в найближчому майбутньому. До них можна віднести:

- виклики світоглядного характеру. Світогляд, будучи основою орієнтування людини у бутті, визначає її активну позицію по відношенню до світу, себе, інших. Через складну систему причинно-наслідкових зв'язків він чинить вплив на політичну, економічну, культурну та інші сфери. Тому адекватність світоглядних побудов змін у соціокультурній дійсності є запорукою гармонізації буття як людини, так і людських спільностей по всіх напрямках його (буття) розгортання;

- виклики соціокультурного плану. Останні зумовлені формуванням нової соціокультурної дійсності, сутність якої характеризують такими категоріями, як постмодерн, постіндустріальне, інформаційне суспільство [3 – 5]. Загострення протистояння на межі “духовне – матеріальне”; світоглядна розгубленість людини (перебування її в світоглядно-ціннісному просторі, що знаходиться у стані хаосу); атомізація людських спільностей; відсутність інтегруючих ідей, цінностей, що змусили б суспільства ХХІ ст. розпочати нову якісну динаміку, – ось далеко не повний перелік

проблемних питань, що існують на день сьогоднішній і потребують вирішення в межах міжкультурного діалогу;

- порушення стійкості в світовій екосистемі. Екологічні проблеми є одними з найактуальніших на сьогодні й перебувають в центрі обговорення політиків, експертів, громадськості як такі, що не можуть чекати далі, адже цього далі може й не бути. Існування техногенної цивілізації створило ситуацію, коли без належної техніко-технологічної бази людство буде не в змозі існувати – збереження екобалансу;

- вичерпаність існуючої парадигми в економіці. Події кінця 2008 року, що знаменувались кризовими тенденціями у світовій фінансово-кредитній системі, є першою ознакою того, що наявний економічний каркас світу не відповідає тим запитам, які висуваються до економіки [7, 8]. Як результат, вчені сучасності [9, с. 79] мають змогу говорити про феномен економізму, під яким розуміють вихід економічної підсистеми суспільства за межі власної функціональної області і вчинення нею гіпертрофованого впливу на інші підсистеми: культуру, духовність, світогляд.

Висновки.

Аналіз різних наукових позицій дозволив зробити висновок про те, що система формування у студентів соціокультурної компетенції з іноземної мови, яка відповідала б європейським освітнім стандартам, передбачає дотримання сучасних дидактичних та методичних принципів навчання, до яких нами віднесено: принципи інтерактивності, інтеграції, мовленнєво-мисленнєвої активності, контекстуалізації, домінуючої ролі безперекладної семантизації, а також інтернаціоналізм та плюрилінгвізм; демократія та рівні права; прозорість і гнучкість; варіативність та принцип раннього професійного спрямування навчання іноземної мови.

Зміст іншомовної соціокультурної компетенції з позицій фахової підготовки студентів передбачає наявність інтегрованих професійних соціокультурних знань, реалізованих у практичних навичках комунікативної поведінки, змодельованої в процесі вивчення іноземної мови. Другою складовою змісту іншомовної соціокультурної компетенції є фонові знання, які ми трактуємо як сукупність нерозривно пов'язаних між собою слів та їх значень, що є загальними для носіїв мови та їх культури.

На основі аналізу наукових праць ми уточнили, що механізм формування іншомовної соціокультурної компетенції майбутнього фахівця включає в себе наступні етапи:

- активізація вже відомого матеріалу з теми паралельно з розвитком загальнопедагогічних навичок рефлексії;
- введення нових соціокультурних понять з опорою на порівняння явищ за схемою “в одній культурі – в іншій культурі”;
- наповнення нових понять зрозумілим змістом через наведення прикладів;
- закріплення нових понять шляхом вживання в стандартних ситуаціях;
- свідоме вживання засвоєного поняття в спонтанному мовленні в нестандартних ситуаціях з одночасним формуванням позитивного ставлення до вивчення іноземної мови.

Шляхи розширення соціокультурних знань студентів у процесі навчання іноземної мови фахового спрямування мають на меті:

- максимальне наближення процесу навчання до реальних умов спілкування іноземною мовою, що передбачає відмову від переказу готових текстів та перехід до ситуативного та діалогічного спілкування;
- управління спілкуванням за допомогою рольових ігор – робота в парах, командах, бригадах, динамічних групах;

- створення позитивної толерантної атмосфери під час занять;
- постійне стимулювання позитивних зрушень в оволодінні засобами спілкування, прийнятими в іншомовній культурі;
- порівняльний аналіз реалій рідної та іноземної культур і мов з метою усвідомлення студентами різноманіття людей – носіїв різних культур на нашій планеті;
- наближення переліку тем для обговорення до вікових особливостей студентів різних курсів, їх інтересів, уподобань, професійної спрямованості;
- використання пошукових та дослідницьких методів навчально-пізнавальної діяльності студентів;
- урахування рівня сформованості мовної та мовленнєвої компетенції з іноземної мови та загальної навчальної компетенції студентів.

На підставі аналізу наукової літератури ми вбачаємо потребу в необхідності проведення подальшого дослідження щодо вивчення зазначеної проблеми, визначення ефективних напрямів роботи зі студентами для розширення їх соціокультурних знань.

Використана література

1. Хабермас Ю. Філософський дискурс модерну / Ю. Хабермас. – К. : Четверта хвиля, 2001. – 316 с.
2. Энциклопедический социологический словарь ; под ред. Г.В. Осипова. – М., 1995. – 227 с.
3. Джери Д. Большой толковый социологический словарь / Д. Джери. – М. : Вега, АСТ, Т. 1, 2001. – 246 с.
4. Парсонс Т. О структуре социального действия / Т. Парсонс. – М. : Академ. проект, 2002. – 462 с.
5. Філософія обличчям до світових проблем // Освіта України. – 2003. – 26 вересня. – С. 1.
6. Левитес Д.Г. Теория и практика конструирования собственных технологий обучения / Д.Г. Левитес. – М. : Издательство Московского психолого-социального института. – Воронеж : Издательство НПО “МОДЭК”, 2003. – С. 22-55.
7. Бех І.Д. Виховання особистості / І.Д. Бех : в 2 кн. – Кн. 2 : Особистісно орієнтований підхід: науково-практичні засади. – К. : Либідь, 2003. – С. 34-180.
8. Пашковская И.Н. Профессиональное самоопределение педагога в гуманистической перспективе : монография / И.Н. Пашковская. – СПб.: издательство СПбГИСЭ, 2000. – С. 43-87.
9. Хомич Л.О. Професійна підготовка вчителя початкових класів / Л.О. Хомич. – К. : “Магістр-S”, 1998. – 210 с.

~~~~~ * * * ~~~~~